

IV. РЕСТАВРАЦІЯ

Оксана Садова-Мандюк

Перебудова церкви Різдва Христового (Пресвятого Серця Христового) в м. Жовкві на початку ХХ ст.

Перші згадки про церкву Різдва Христового у м. Жовкві відносяться до початку XVII ст., коли коронний гетьман Станіслав Жолкевський привілеєм від 21 червня 1612 р. дозволив “обивателям і братству церковному церкву розібрати, а нову з каменю або з дерева поставити” [1, с. 2; 2, с. 15–16]. В цьому ж документі зазначено, що стара церква від давності літ валиться [1, с. 2]. Отже, храм мав стояти вже задовго до заснування м. Жовкви і знаходився на краю с. Винники. Церкві Різдва Христового згідно привілею Станіслава Жолкевського було надано територію навколо храму, цвинтар, шпиталь, ґрунт для плебанії, школу для дітей міщан та передміщан, а також дозвіл проводити свята і церковні обряди [1, с. 2]. Цей привілей підтверджувався наступними власниками міста [3, с. 4, 10, 12]. Всі права вказують на те, що церковна громада була значною і могла утримувати як пароха, так і покривати видатки на навчання дітей та лікування хворих. Мабуть, під силу їй було і спорудження нової церкви. Тому й вирішили подати прохання на її перебудову. В отриманому дозволі вказано, що за бажанням церковного братства новий храм може бути поставлений чи з дерева, чи з каменю. Але в 1612 р., коли громада отримала дозвіл на будівництво, поряд вже закладались фундаменти римо-католицького костелу, величні форми якого вражають і сьогодні [4, с. 61]. Чи не цей саме факт був визначальним при прийнятті рішення православними вірянами будувати замість дерев’яної, невеликої порівняно з костелом споруди, нову кам’яну церкву. Це своєю чергою спричинило значні фінансові труднощі і храм будувався більше сімдесяти років.

Архівні матеріали щодо історії побудови нової церкви Різдва Христового є досить скупими. Храм зводився впродовж XVII ст. за рахунок пожертв [5, с. 2] і будову було завершено у 1684 р. [4, с. 61]. В 1691 р. церква горіла [4, с. 61], і цього ж року було усунено світського отця Івана Лозинського. Можливо, що після пожежі 1691 р. її ремонтом зайнялись ченці-василіани, які приїхали з Сучавським

митрополитом Досифеєм (1614–1693 рр.) і якого називають першим ігуменом монастиря [6, с. 10]. Саме 1691 р. вказаний як рік взяття церкви в управління орденем василіан [3, с. 29–31]. У 1697–1699 рр. в храмі було встановлено іконостас роботи Івана Рутковича, який у 30-х рр. XIX ст. був переданий до церкви Собору Пресвятої Богородиці в с. Стара Скварява [3, с. 71]. У XIX ст. церква ремонтувалась і перебудовувалась [5, с. 2], а в 1864–1866 рр. були розмальовані її стіни [5, с. 2] та поставлено новий іконостас роботи майстра з пряшівщини Михайла Федорчака [3, с. 71]. В описі інтер'єру храму початку XX ст. згадується про три престоли (головний, Серця Христового та Пречистої Діви Марії), посвячені антими́нси (два 1723 р. і один з престолу Серця Христового 1785 р.), іконостас “деревляний перед 20 літами поставлений нічого надзвичайного, проте коли розпочато будувати нову церков, спродано єго” [6, с. 8].

На початок XX ст. церква Різдва Христового була чотиристовпною, хрестово-купольною, з видовженою навою та коротким трансептом. Зі сходу до нави примикав невеликий п'ятигранний вівтар із сигнатуркою вгорі. І хоч храм в плані мав чітку хрестово-купольну структуру, все ж ззовні його вигляд тяжів до базилікального типу споруди [7, с. 96; 8, с. 108]. Через те, що ця “стара церков не лише що була за мала але еще декуди попсувала ся... постановлено вибудувати нову... в році 1902 з весною приступлено до будови” [5, с. 5].

Для створення проекту перебудови храму було запрошено тогочасного ректора Львівської політехніки архітектора Едгара Ковача (1849–1912 рр.) – відому людину, котрий, розробляючи свої проекти, підтримував нові ідеї, що існували у тогочасному мистецтві, зокрема і в архітектурі. Е. Ковач, у своєму проекті передбачив збереження частини будівлі церкви, яка була пов'язана з монастирським комплексом. Він не лише використав її, як частину майбутнього великого храму, але й майстерно об'єднав усі архітектурні елементи та деталі давнього декору з новоствореними.

Основна розбудова церкви тривала з 1902 до 1906 рр. в результаті чого вона змінила і свої розміри, і свій вигляд. Оскільки із півночі та заходу храм оточували монастирські приміщення та друкарня, то було вирішено збільшувати його за рахунок зміщення центру та вівтарної частини на схід. Для цього навіть викупили чужі ділянки й дім, а місто віддало вулицю [9, с. 140]. Результатом перебудови видовжено майже до сорока метрів центральну наву, вдвічі розширено церкву з півночі та півдня у трансепті (з 15 м ширина трансепту зросла до 30 м), утворився великий притвір із заходу, додано нові допоміжні приміщення та каплиці [7, с. 96]. Під час перебудови з'явився новий центральний масивний купол, який став основною домінантою всієї споруди. І хоча основні будівельні роботи були завершені у 1906 р., в храмі ще довго тривали роботи пов'язані з тинькуванням стін, з кладенням плитки на підлогу, з столяркою тощо [10, с. 2].

В результаті цього нова церква отримала свій вигляд завдяки поєднанню різних за стилем та часом частин. Ренесансні риси початку XVII ст. залишились до сьогодні в бічному порталі. Поряд з ним, архітектором введені елементи характерні

модерну, які виділяються в архітектурі бані, в центральному фронтоні, композиційну підтримку якому організовують подібні мотиви на дзвіниці, спорудженої ще у 1721–1730 рр. [5].

В новому проєкті, розробленому Е. Ковачем в архітектурі церкви почали домінувати плавність та округлість ліній, які сповідувались модерном. Декор, хоч і максимально об’єднаний з оздобою старої частини церкви, наділений рисами нового стилю епохи. Е. Ковач окрім архітектурної реконструкції монастирської церкви у Жовкві, запроектував багато елементів інтер’єру цього храму. Митець самостійно виготовив ескізи дерев’яних дверей, лав, сповідальниць у так званому “закоп’янському стилі”.

Як вже згадувалось вище, Е. Ковач ставив перед собою завдання максимально зберегти стару частину церкви. Питання збереження мистецьких цінностей, в тому числі архітектури, одночасно з розумінням потреб сучасності, було блискуче вирішено професором. Е. Ковач, будучи член-кореспондентом “Грона Консерваторів Східної Галичини” [11, с. 509], зазначав, що “до завдань архітектонічних належить не тільки побудова чи проектування сучасних будівель, але також відновлення пам’яток мистецтва, для яких зрозуміла потреба знання відповідного історичного тла” [12, с. 305]. При цьому він зазначає, що архітектору завжди потрібно знайти свій спосіб праці, який був би в згоді з духом народу та часу і який дозволяв максимально зберегти давні пам’ятки.

Будівництво церкви було завершено у 1906 р. та упорядкування храму тривало ще довгі роки. І хоча у 1907 р. в монастирському часописі “Місіонар” було представлено графічне зображення новозбудованої споруди [13, с. 1], проте, у наступних випусках редакція журналу неодноразово зверталась до громади за фінансовою допомогою на потреби церкви [10, с. 1]. Цікавим є той факт, що в 1912 р. у “Місіонарі” несподівано з’являється нова назва храму – Пресвятого Серця Христового [14, с. 20; 15, с. 78]. Відомо, що церква здавна була посвячена Різду Христовому і ця назва зафіксована в давніх документах [1, с. 2]. Її подають і шематизми 20–30 рр. ХХ ст. [16, с. 101; 17, с. 47]. Однак, на початку ХХ ст., коли стрімко поширилась ідея прославлення Пресвятого Серця Христового, церква отримала другу назву. Сторінки жовківських монастирських видань “Місіонар” та “Календар місіонаря” того часу рясніють статтями про важливість шанування Серця Ісусового [18, с. 58; 19, с. 81–85]. І саме у Жовкві ченцями василіанського чину вперше, 9 липня 1905 р., було введено обряд посвячення кожного віруючого, а також і церкви, і цілого міста Серцю Ісуса [20, с. 235]. Навіть у коротких згадках про святкування очевидці описують його дуже яскраво: “З полудня вийшов похід з василіанської церкви на місто на ринок, де між галузистими високими липами був виставлений престіл. Величаво виглядав. Тьма народу, священники-монахи і сьвітські, черниці, діти з леліями, хоругви два ряди, військо. Та найкрасша хвиля, коли по науці клячучи зачали всі говорити посьвяту” [20, с. 235]. Ці святкування, що стали відбуватись щорічно, переросли у церковний празник з прощеною, на

який масово приїжджали люди [21, с. 2; 22, с. 225–227; 23, с. 81–85]. У 1910 р. святкування у Жовкві навіть було відображене в ілюстрації обкладинки часопису “Календар місіонаря” [24, с. 1]. Очевидно, що саме в ці часи щорічної посвяти, під час празнику, з’являється друга назва, оскільки у 1912 р. ченці називають церкву “наш храм Серця Христового” [14, с. 20], а згодом ця тема стане головним лейтмотивом програми розпису храму художником Ю. Буцманюком.

1. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 3 (Бібліотека монастиря Василян). МВ–366 (Хроніка Жовківського монастиря ЧСВВ).
2. Barącz S. Pamiętki miasta Żółkwi. Lwów, 1852. 139 s.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 357. Оп. 1. Спр. 1. 189 арк. (Крип’якевич Іван Петрович, професор. Праця “Історія церкви Різдва Христового і монастиря ЧСВВ в Жовкві” та виписки з хроніки Жовківського монастиря (рукопис).
4. Крип’якевич І. З історії міста Жовкві // Записки Чину святого Василя Великого. Жовква, 1935. Т. 6. Вип. 1–2. С. 40–69.
5. ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 1506. 5 арк. (Історія церкви і монастиря ЧСВВ у Жовкві).
6. Яремич Г. Дорога до храму. Львів, 2000. 31 с.
7. Zubrzycki J. Żółkiew // Architekt. Miesięcznik poświęcony architekturdze, budownictwu i przemysłowi artystycznemu. Krakow, 1901. № 6. S. 96.
8. На 1901 рік християнський календар Місіонаря. Жовква, 1900.
9. Будова церкви в Жовкві і Союз літургічний жовківський // Християнський календар Місіонаря на рік від Різдва Христового 1904. Жовква, 1903. С. 140–142.
10. Будова церкви в Жовкві // Місіонар. Жовква, 1907. Р. XI. № 12 (груд.).
11. Polski słownik biograficzny. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1974. Т. XIX. S. 509.
12. Kovats E. O zasadach architektury nowoczesnej (wykład na uroczystem otwarciu roku szkolnego 1901–1902 w lwowskiej Szkole Politechnicznej) // Czasopismo Techniczne. Lwów, 1901. R. XIX. № 23. 10 grud. S. 303–305.
13. Місіонар. Жовква, 1907. Р. XI. № 2 (лют.).
14. Місіонар. Жовква, 1912. Р. XVI. № 1 (січ.).
15. Місіонар. Жовква, 1912. Р. XVI. № 4 (цвіт.).
16. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1928. Перемишль, 1927.
17. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1938–1939. Перемишль, 1938.
18. Місіонар. Жовква, 1906. Р. X. № 2 (лют.).
19. День Прсв. Серця Ісусового // Християнський календар Місіонаря на рік звичайний 1910. Жовква, 1909. С. 81–85.
20. Місіонар. Жовква, 1905. Р. IX. № 8 (серп.).
21. Місіонар. Жовква, 1908. Р. XII. № 6 (черв.).
22. Місіонар. Жовква, 1911. Р. XV. № 8 (серп.).
23. Небувале съвято. Перший ювілей Пресв. Серця Христового на Руси // Християнський календар Місіонаря на рік звичайний 1911. Жовква, 1910.
24. Християнський календар Місіонаря на рік звичайний 1910. Жовква, 1909.